

УДК 371.215.5: 37.035.6

Дискурс національного виховання на сторінках журналу «Початкова школа» (Дискурс национального воспитания на страницах журнала «Начальная школа» The discourse of national upbringing at the pages of the journal «Pochatkova shkola»)

Кулішенко Людмила Анатоліївна (Кулишенко Людмила Анатольевна; Kulishenko Lyudmyla Anatolyiivna) – Українська академія банківської справи Національного банку України (м.Суми)

Статтю присвячено проблемі національного виховання на сторінках журналу «Початкова школа» за період з 1991 до 2004 рр. Здійснено класифікацію журнальних публікацій за змістом, авторами та роками.

Ключові слова: педагогічний журнал, національне виховання.

Аннотація

Статья посвящена проблеме национального воспитания на страницах журнала «Начальная школа» за период с 1991 до 2004 гг. Произведена классификация журнальных публикаций по содержанию, авторам и годам.

Ключевые слова: педагогический журнал, национальное воспитание.

Summary

The article is devoted to the problem of national upbringing at the pages of the journal «Pochatkova shkola» for the period of 1991-2004. The classification of the publications was carried out according to different contents, authors and periods.

Key words: pedagogical journal, national upbringing.

Постановка проблеми. Гарантом демократичних процесів у державі є плюралізм думок, який забезпечується діяльністю системи засобів масової інформації, зокрема преси. Сучасна вітчизняна освітянська журналістика концентрує в собі науковий потенціал педагогічних діячів, представляючи на широкий огляд передові ідеї та положення.

Ключовою у вітчизняній системі виховання є проблема національного виховання. Актуальність цього питання зумовила його розгляд та розробку на державно-програмному рівні, в результаті чого з'явився цілий ряд концепцій національного виховання.

Аналіз досліджень з проблематики роботи. Патріотизм як одну із складових національного виховання розглядають у роботах такі вчені, як В.Каюков, В.Коваль, М.Павленко, С.Павх та В.Герасимчук. Теоретико-методологічному аналізу феномену громадянськості та засобам формування особистості громадянина присвячені дослідження М.Рудь, М.Шимановського, О.Красовської, Л.Рехтети та М.Триняк. Формування національної самосвідомості учнів молодшого та середнього шкільного віку досліджували В.Чорнобай, І.Єгорова, Л.Паламарчук, Г.Гуменюк, А.Терещук. Вивченню освітянської преси другої половини ХІХ – початку ХХ ст., розглядові її як впливового чинника становлення національної педагогіки присвячено дисертаційні дослідження таких вчених: І.Зайченка, І.Мельник, Є.Панасенко, А.Говорун, Н.Гордій, О.Коновця, І.Крупського тощо.

Серед освітянських проблем, які цікавили журналістикознавців, зустрічаємо такі: підготовка керівних кадрів у системі освіти, проблема управління школою, видання регіональних журналів, тематична спрямованість сучасної освітянської преси та інші. Незважаючи на те, що дослідниками сучасної педагогічної журналістики проаналізовано широке коло освітянських питань, проблема національного виховання у сучасних педагогічних журналах, зокрема у журналі «Початкова школа», залишається нерозкритою, в чому й полягає суть нашого наукового зацікавлення.

Метою статті є побудова інформаційної моделі національного виховання через вивчення, об'єктивний аналіз публікацій журналу «Початкова школа» з питання національного виховання за період з 1991 до 2004 рр.

Досягнення поставленої мети передбачає вирішення таких завдань:

- 1) охарактеризувати журнал «Початкова школа» за типологічними ознаками та з'ясувати ступінь дослідженості вищезазначеної проблеми на його сторінках;
- 2) виділити рубрики журналу, які вміщують матеріали про національне виховання за період з 1991 до 2004 рр.;
- 3) здійснити контент-аналіз публікацій з проблеми національного виховання за змістом, авторами та роками.

Журнал «Початкова школа» є всеукраїнським науково-методичним виданням, яке призначене для вчителів початкової школи і широкого кола спеціалістів, які працюють в цій галузі. Виходить він з 1969 року. У журналі обґрунтовуються педагогічні проблеми, які стосуються початкової ланки освіти. Цілком виправданим є розгляд проблеми національного виховання, оскільки саме у початкових класах закладаються його основи: розуміння понять «патріотизм», «громадянський обов'язок», «національна свідомість» тощо. У цьому віці діти знайомляться з національними символами та традиціями, починають усвідомлювати унікальність свого роду і нації в цілому.

Науково-методичний журнал «Початкова школа», який розглядає проблеми навчальної та виховної діяльності у початковій ланці середньої освіти, має власну систему рубрик. Частина матеріалів (одинадцять із двадцяти восьми зазначених) журналу «Початкова школа» знаходяться поза рубриками на перших сторінках видання, що є, на нашу думку, недоліком видання. Найбільше публікацій про національне виховання у рубриці «Методика і практика» – 6, по три публікації у рубриках «Школа-родина» та «До джерел». Цікавим є факт існування підрубрик, які можна зустріти лише в одному чи кількох випусках журналу, тобто їх використання є ситуативним. Такими підрубриками є: «До джерел духовності» (1 публікація), «Я і Україна» (2 публікації), «Вісті з Рівненщини» (1 публікація), «До року В.О.Сухомлинського» (1 публікація).

Таким чином, рубрики журналу «Початкова школа» відрізняються рядом ознак: 1) їх назви не є вмотивованими по відношенню до тематики статей про національне виховання; 2) наявністю підрубрик, які періодично використовуються у виданні; 3) розміщенням матеріалів з досліджуваної проблеми поза рубриками.

Найбільш важливим є змістовий аналіз публікацій журналу. За тематичною спрямованістю їх можна поділити на такі групи:

1. Публікації із загальнотеоретичних питань. У цих статтях розкриваються такі аспекти національного виховання, як його принципи, мета, завдання. Більшість

авторів під терміном «національне виховання» розуміють історично зумовлену і створену народом систему поглядів, переконань, ідеалів, а також традицій, звичаїв, обрядів, практичних дій, спрямованих на виховання підростаючих поколінь у дусі культурно-історичної спадщини, духовності певної нації (етносу). В основі навчально-виховного процесу національної системи виховання повинні бути такі фундаментальні принципи, як гуманізм, демократизм, народність, єдність родинного і шкільного впливу, природовідповідність, виховання у праці, поєднання педагогічного керівництва з самодіяльністю учнів, диференціація та індивідуалізація виховного процесу, гармонізація родинного і суспільного виховання. Дотримання у змісті навчально-виховного процесу цих принципів, є важливою умовою діяльності школи. Орієнтиром національної системи виховання є система цінностей, яка включає національні та загальнолюдські цінності.

Національний компонент виховання найвиразніше має втілюватися в змісті навчальних дисциплін, їх методичному забезпеченні. «Безумовно, предмети гуманістичного циклу, – зазначає *А.Кутова*, – мають для цього більші можливості, ніж точні науки. Але коли на уроках фізики учні дізнаються, що першовідкривачем рентгенівського променя був український учений Іван Пулюй, а теорію космічних польотів розробив українець Юрій Кондратюк, це, безумовно, викличе в них гордість за геніїв свого народу й сприятиме національному вихованню учнів» [3, с. 14].

Особлива роль у змісті навчання і виховання відводиться українознавству, яке є методологічною основою організації навчання і виховання в сучасних умовах. *М.Стельмахович* вважає, що «українознавство служить дійовим засобом утвердження у свідомості учнів громадських почуттів, української національної гордості й людської гідності українця, вболівання за долю самостійної Української держави, готовності стати на захист незалежної країни, виявляти пошанне ставлення до державних символів і атрибутів» [5, с. 4].

Українська національна система виховання зорієнтована на цілісну особистість громадянина України як відправний компонент і кінцевий результат. Її ефективність визначається кількома чинниками: рівнем реалізації мети і завдань національного виховання, компетентним рівнем управління, взаємодією суб'єктів виховної діяльності (сім'я – шкільний колектив – громадськість).

Як висновок, слід зауважити, що у цій умовно загальнотеоретичній групі 7 публікацій, в яких постають такі важливі аспекти проблеми національного виховання: визначено суть поняття «національне виховання», його мета; виділено фундаментальні принципи національного виховання; підкреслено роль держави як гаранта розвитку освітньої галузі та школи як основної ланки навчально-виховного процесу; зазначено засоби, методи та форми національного виховання.

2. Поняття «патріотизм» та «громадянськість». Виховання патріота України та громадянськи активної особистості є, власне, метою національного виховання. Патріотизм – це почуття любові до Батьківщини. «Патріотизм належить до складних почуттів, – пише *В.Кіндрат*, – і має декілька духовних пластів. Перший – поверховий – це природна любов до свого народу як до себе і своєї великої родини, любов до рідного слова, до рідної природи, яка проходить крізь серце. Сприймання ж і відчуття другого пласту патріотизму проходить крізь розум, усвідомлення розумом свого святого обов'язку перед народом стати на захист його інтересів, усвідомлення необхідності протистояти, витримувати натиск» [1, с. 4]. Третім основним пластом патріотизму, на думку *В.Кіндрата*, є «...такий рівень, коли готовність служити Батьківщині, своєму народові закладена в свідомості, в крові; це готовність до співпраці задля справи, яка вища за особисті інтереси і особисте життя, навіть через «не хочу», але «повинен» заради добра народу» [2, с. 4].

Автори статей переконані, що виховувати почуття патріотизму треба з дитинства. Ранній період життя дитини пов'язаний із сім'єю. Це час, коли формується культ рідного дому, сім'ї, предків, коли прищеплюється любов до

«малої Батьківщини» – рідного села чи міста. У дошкільний період життя дитини засобами впливу на формування патріотизму є рідні казки, бо вони вводять дитину в коло духовного життя нації, а історичні оповідання знайомлять її з минулим свого народу.

Найважливішу роль у формуванні громадянських почуттів відводять школі, де продовжується процес формування патріотичних почуттів. Здійснювати це слід поетапно, застосовуючи принцип неперервності освіти.

Проаналізувавши публікацій цієї тематичної групи, можна зробити висновок: патріотами та громадянськи активними особистостями не народжуються, їх необхідно виховувати. Процес виховання може здійснюватись в чотирьох формах: як навчальний предмет (історія та географія України, українська мова та література, музика, образотворче мистецтво); як організація шкільного життя, що сприяє демократичній поведінці; як міжпредметна форма діяльності в межах освітянського простору; як організація позакласної та позашкільної діяльності.

3. Етнопедагогіка (народна педагогіка). Ключовим поняттям у цих наукових статтях є «етнопедагогіка», під якою розуміють досвід народу у справі виховання підростаючого покоління. Безумовно, використання накопиченого українським народом досвіду у вихованні є цінним джерелом для відродження й становлення національного виховання, оскільки воно відповідає українській вдачі, менталітетові, особливостям національного характеру.

Народна педагогіку відрізняється від офіційної ряд ознак: переважання індивідуальної форми навчання; раннє залучення дітей до господарської роботи (85 видів); спадкоємність справи, оскільки майстерність вдосконалювалася з кожним поколінням; майже повна відсутність вікової диференціації: важливо, що дитина вміє робити, а не скільки їй років; різні напрями соціалізації індивіда як наслідок відмінності статей; відсутність тотального контролю за особистістю.

Мета як ідеальне відображення кінцевого результату виховання споконвіку в українській етнопедагогіці зводилась до плекання здорової,

доброї, розумної та працьовитої людини. Ідеалом такої довершеної людини є образ українського козака. Сучасні дослідники особливу увагу приділяють козацькій педагогіці як невід'ємній частині народної педагогіки. Сутність її полягає у системі знань про закономірності формування світоглядних позицій українця, збагачення підростаючих поколінь інформацією про здоровий спосіб життя, норми взаєностосунків, а також процес самовдосконалення, самоосвіти.

Отже, на основі аналізу 7 журнальних матеріалів цієї тематичної групи можна зробити висновок: українська народна педагогіка є джерелом для розвитку національної системи виховання; не всі елементи етнопедагогіки можна використовувати зараз, а лише ті, які відповідають вимогам сьогодення; етнопедагогіка є методологічною основою нового типу школи – школи-родини.

4. Засоби національного виховання. Школа є провідною ланкою всього навчально-виховного процесу молоді. Особливого значення у вихованні національно-свідомої молоді набуває вивчення української мови. Засобом запобігання зневажливого ставлення до української мови є етимологія, вважає *А. Мовчун*. Наука про походження слова допоможе вчителю «в оптимізації навчально-виховного процесу, стати одним із факторів розвитку як пізнавального інтересу до рідної мови, так і зв'язного мовлення учнів» [4, с. 9]. Для цього дітей у початкових класах слід ознайомити з походженням таких слів, як «країна», «Україна», «столиця», «конституція» тощо, а також запропонувати їм намалювати тризуб, прапор.

Огляд 10 публікацій цієї тематичної групи показав, що засобами національного виховання є такі предмети шкільного курсу: 1) гуманітарні – українська мова та література, історія України, географія; 2) естетичного спрямування – музика, образотворче мистецтво, художня праця. Велику роль у цьому процесі відіграють позакласні гуртки, використання краєзнавчого матеріалу, залучення школярів до виготовлення матеріальних цінностей, а також екскурсії та походи.

У тісному зв'язку з поняттям «національне виховання» є категорія «національна свідомість», розкриттю якої присвячено лише один

журнальний матеріал (Ковальчук О., Довбищенко В., Шалда Т. Основи формування національно-свідомих громадян // Початкова школа. – 1993. – № 3. – С. 4-5), що свідчить про недостатню увагу до питання.

Таким чином, у журналі «Початкова школа» за період з 1991 до 2004 рр. надруковано 28 публікацій з проблеми національного виховання. За тематичним спрямуванням матеріали поділили на 4 основні групи: загальнотеоретичні питання (7 статей), патріотизм та громадянськість (3 статті), етнопедагогіка (7 статей) та засоби національного виховання (10 статей).

Наступним кроком нашого дослідження став аналіз публікацій журналу «Початкова школа» з питання національного виховання за визначений період за роками їх виходу. Журнал мав стабільний інтерес до проблеми (1993 – 2 публікації, 1994 – 3, 1995 – 1, 1996 – 1, 1997 – 2, 1998 – 2) із зростанням його наприкінці досліджуваного періоду (2003 – 4, 2004 – 4). Лише за 1999 р. не знайдено жодної публікації із вищезазначеної проблеми.

Дослідження журнальних матеріалів показало, що провідними авторами з проблеми національного виховання є: М.Стельмахович - доктор педагогічних наук, професор, академік АПН України (7 статей); Н.Бібік – доктор педагогічних наук, професор, член-кореспондент АПН України (2 статті); М.Хайруддинов – кандидат педагогічних наук, доцент, проректор Кримського державного індустріально-педагогічного інституту (2 статті); І.Грущинська – викладач Київського міського педагогічного коледжу (2 статті). Слід зауважити, що журнал «Початкова школа» є одним із тих, які подають повну інформацію про своїх авторів.

Висновки. Таким чином, можна зробити такі висновки:

1. Журнал «Початкова школа» є всеукраїнським науково-методичним виданням, у якому обґрунтовуються педагогічні проблеми початкової ланки освіти. Він є одним із провідних у висвітленні проблеми національного виховання (28 публікацій).
2. Дослідження рубрик засвідчило певну невідповідність назв рубрик тематиці обраних матеріалів, що є, на нашу думку, недоліком видання.

3. «Початкова школа» – журнал, який протягом 1991-2004 рр. постійно висвітлював питання національного виховання. Провідним автором з обраної проблеми є М.Стельмахович (7 статей). Контент-аналіз публікацій дозволяє виділити чотири тематичні групи: загальнотеоретичні питання, патріотизм та громадянськість, етнопедагогіка, засоби національного виховання. Остання є найчисленнішою. Попри таку тематичну розгалуженість нерозкритими на сторінках журналу «Початкова школа» залишаються такі аспекти національного виховання, як національна свідомість, цінності національного виховання, виховний ідеал.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кіндрат В. Щоб у серці жило почуття Батьківщини / В.Кіндрат // Початкова школа. – 1996. – № 7. – С. 4-5.
2. Там само. – С. 4.
3. Кутова А. Національне виховання – джерело особистісного розвитку дитини / А.Кутова // Початкова школа. – 2002. – № 2 – С. 14-16.
4. Мовчун А. Етимологія як засіб патріотичного виховання / А.Мовчун // Початкова школа. – 1998. – № 5. – С. 8-12.
5. Стельмахович М. Українознавство в початковій школі / М.Стельмахович // Початкова школа. – 1994. – № 8. – С. 3-5.